

En lokal skolepionér

Betty Bruun (1827-1897)

Roskildes skolevæsen i guldalderen

Roskilde havde siden middelalderen haft sin latinskole beliggende nordvest for Roskilde Domkirke. Skolen var endnu midt i 1800-tallet forbeholdt drenge. Børn fra bedrestillede hjem, der ikke skulle have en studentereksamen, var henvist til Den danske Skole (dansk i modsætning til latinskolen). Byen havde erhvervet en ældre ejendom i Algade 4 i 1812 og indrettet den til skole med tilhørende embedsboliger til skolens tre lærere. Der blev både bygget til og bygget om i 1835. Det var for øvrigt en betalingsskole. De fattige var henvist til den såkaldte friskole.

Professor Jacob Kornerup, født i 1825, gav følgende karakteristik af skolen: *"Borgerskolen var elendig. Regning, skrivning og Bibelhistorie var omtrent alt, hvad der lærtes, og daarligt nok, da der var alt for mange Elever til Læreren. Ville derfor de bedre stillede skaffe deres Børn Kundskaber maatte de sende dem til Latinskolen."* Det er sigende for pigernes undervisning, at man gik mere op i bibelhistorie og syning end i boglig lærdom.

Betty Bruun. Ukendt fotograf. U.å. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Den danske Skole, Algade 4, før nedrivningen af facaden i 1869. Affotografering ved Kr. Hude. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Der findes en anden beskrivelse af skolen i Algade fra 1842 af biskop Mynster. Han beskriver den som brøstfældig trods den nylige renovering, men rummelig. Skolens leder var uddannet kateket. Han underviste i religion på skolen og havde desuden pligt til at gøre tjeneste ved Roskilde Domkirke. Skolens andenlærer havde en bibeskæftigelse ved domkirken som klokker, så man havde endnu ikke helt sluppet den gamle forbindelse mellem skole og kirke. Skolen havde godt 150 elever fordelt i tre klasser. De to øverste klasser var ydermere delt op i to. Den højeste drengeklasse havde 20 elever på Mynsters tid og blev af denne betegnet som en realklasse. Alle pigerne gik i én klasse, dog opdelt i to afdelinger, så små og store piger undervistes hver for sig.

Desuden husede byen flere privatskoler, såkaldte frøken-skoler, hvor en læse- og skrivekyndig kvinde underviste piger imod betaling. Som et eksempel kan nævnes, at madam Georgine Quistgaard i 1820 havde oprettet et "Institut for unge Piger i Kjøbstaden Roeskilde". Familien havde tidligere drevet landbrug, så man må gå ud fra, at madam Quistgaard ikke har haft så megen boglig uddannelse. Hun begyndte at undervise i sit hjem i Algade, og skolen fik hurtigt en vis søgning, så den måtte flytte til lejede lokaler i Sct. Ols Gade. Skolen havde sine op- og nedture, men fortsatte lige til 1861. Fra 1847 kendes tre andre pigeskoler i Roskilde, hvor niveauet næppe har været meget højere. Det skal endvidere bemærkes, at annoncer i dagspressen tyder på, at nogle familier holdt en guvernante, der underviste børnene hjemme.

Skolekredsen bag en ny pigeskole

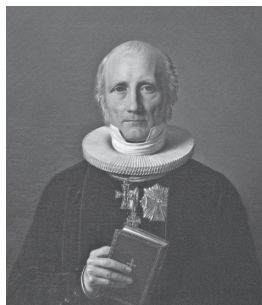
Med de begrænsede muligheder for en ordentlig skolegang for borgerskabets piger var det naturligt, at en kreds af forældre midt i 1800-tallet, hvor byen udviklede sig, fandt sammen om at oprette en bedre skole for deres døtre, hvor man trygt kunne sende dem hen, og hvor de fik et bedre pædagogisk tilbud, end de kunne få i de eksisterende skoler, både offentlige og private. Kort sagt syntes man i dette forum, at byen trængte til en højere pigeskole. Desværre har det ikke været muligt helt præcist at finde ud af, hvem der tilhørte denne kreds af initiativtagere. Vi har kun de indmeldte pigers efternavne at henholde os til, og det er næppe alle forældre, der har været lige aktive i oprettelsen af den nye skole. Alle navne viser imidlertid hen til det bedre borgerskab i byen: embedsstanden, købmændene og de største håndværksmestre.

Ydermere var der grøde i skolekredse i disse år. Der var stiftet en række nye skoler på privat basis gennem de sidste 50 år, de såkaldte realskoler. Det var skoler, der udfyldte hullet mellem folkeskolen og latinskolen, idet der også undervistes i matematik og naturlære samt levende sprog som tysk foruden i de traditionelle fag: regning, skrivning og læsning. En del af de danske skoler i købstæderne forsøgte ligesom i Roskilde at afslutte skolegangen med en slags realklasse. Men det var nødvendigt at få lovgivning omkring en afgangseksamen, der gav adgang til højere læreanstalter som Polyteknisk Læreanstalt, Landbohøjskolen og seminarierne. I 1855 indførtes den såkaldte præliminæreksamen. Den blev i 1886 afløst af den almindelige afgangsprøve fra realskolen, men den gamle betegnelse blev anvendt helt op i 1900-tallet. Eleverne i den øverste klasse i Den Danske Skole i Roskilde, som biskop Mynster betegnede som en realklasse, kunne nu få lov til at gå op til præliminæreksamen på Roskilde Katedralskole. Selv børn fra Friskolen fik mulighed for at tage en præliminæreksamen, idet skolepengene blev betalt af kommunen. Men det var stadig mest drengene, der blev tænkt på med disse nye muligheder.

Så den omtalte skolekreds fortsatte sine bestræbelser. I 1855 var man så langt fremme med planerne, at man kunne leje lokaler, finde en passende skoleleder og navngive skolen. Den kom ganske enkelt til at hedde Roskilde Pigeskole af 1855, i daglig tale snart kaldt for Frk. Bruuns Skole

Den danske Skole: bagbygningen, hvor undervisningen foregik. Hude-foto, 1904. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

*Biskop Jacob Peter
Mynster (1775-1854).
Portræt i Roskilde
Domkirke.*

og senere bedre kendt under navnet Frk. Lønholdts Skole efter frk. Bruuns efterfølger som leder, der tiltrådte sidst i 1800-tallet. Det var væsentligt for den oprindelige forældrekreds at finde en skoleleder, der dels havde en pædagogisk uddannelse, modsat lederne af byens små privatskoler, og dels kunne gå ind for de af kredsen opstillede principper for det pædagogiske arbejde i skolen. Ikke mindst det sidste var vigtigt.

Betty Bruun

Her var det så heldigt, at man havde kendskab til en ung, nyuddannet lærerinde, der netop havde de fornødne kvalifikationer og holdninger, og som tilmed kom fra embedsmandskredsen i Roskilde. Den unge dame hed Betty Frederikke Sophie Bruun. Hendes far, Claus Christian Bruun, var født i Nyborg, havde taget juridisk embedseksamen fra Københavns Universitet og var slået ind på en karriere som embedsmand. I 1825 fik han en stilling som forvalter ved Roskilde adelige Jomfrukloster. Som det ofte var tilfældet i samtiden, hørte der en embedsbolig med til stillingen. Her flyttede familien ind med de tre først fødte børn. Betty blev født den 25. marts 1827 og blev således den første i søskendeflokken, der kom til verden i Roskilde. I alt kom der otte børn, fire drenge og fire piger, men flere døde som spæde eller som ganske unge. Moderen, Elisabeth Obel, var præstedatter fra Viborgegnen. Nu blev hun husmor i Roskilde og skulle begå sig blandt højfornemme adelsfrøkener. Men omplantningen lykkedes, og familien faldt så godt til i Roskilde, at faderen og moderen blev i byen resten af deres dage. Faderen døde den 27. februar 1852 og kom ikke til at opleve Bettys karriere som skolebestyrer i Roskilde. Det gjorde moderen til gengæld, idet hun døde den 2. februar 1870.

Betty udviklede sig til en videbegærlig ung pige, der gerne ville have en uddannelse. Men mulighederne var som sagt ikke de bedste for piger og slet ikke, når de skulle konkurrere med flere brødre, der havde førsteprioritet til en uddannelse i familierne. Endnu var der heller ikke åbnet op for, at piger kunne få en studentereksamen. Men hvordan kunne Betty få en uddannelse, der kvalificerede hende til at påtage sig dette krævende hverv: at oprette en kvalitetsskole for piger? Eneste mulighed var den såkaldte institutbestyrerinde-eksamen, som også skolepioneren frk. Nathalie Zahle (1827-1913) havde taget i 1851, samme år, som hun oprettede sit seminarium for kvinder. På Københavns Stadsarkiv op-

bevares en protokol benævnt Institutbestyrerinde-eksamen 1898-1907, så undervisningen foregik, som man kunne forvente, i København. Desværre har det ikke været muligt at opstøve ældre protokoller.

Den nye skoles rammer

Det var ikke kun Betty, skolekredsen havde i tankerne som en kompetent skoleleder. Man ansatte også hendes kusine Henriette Obel, datter af hendes morbror Palæmon Fogh Obel, præst i Nordjylland. Det fremgår af folketællingen fra 1855, at de to kusiner endnu ikke havde fået fast adresse i byen i februar, hvor tællingen fandt sted. Derimod kan vi se i folketællingen fra 1860, at de to damer lejede sig ind hos prokurator Walløe, der havde sin gård ved siden af rådhuset, der dengang lå lige øst for Sct. Laurentii kirketårn. De to damer boede i forhuset ud imod Raadhustorvet. De må straks have taget del i forberedelserne til skolestarten i maj måned, så snart de var flyttet til byen. For samtidige kilder angiver, at skolen blev stiftet den 12. maj 1855. Man leder desværre forgæves efter en omtale af den nye skole eller en annonce om optagelse af elever i byens eneste datidige avis, Roeskilde Avis. Alligevel fik skolen hurtigt en stærk tilgang

Jomfruklosterets forvalterbolig opført i 1805. Den lå ud til gårdspladsen bag den gamle hovedbygning imod sydvest. Huset blev nedrevet i 1907 i forbindelse med opførelsen af den nye hovedfløj. Fotograferet kort før nedrivningen. Roskilde Kloster.

af elever. Det er måske ikke underligt, for man må gå ud fra, at initiativtagerne havde sikret sit et passende elevgrundlag på forhånd. I det lille Roskilde behøvede man heller ikke at holde en avis for at vide, hvad der rørte sig i byen. Desuden var rekrutteringsgrundlaget for en højere pigeskole så lille, at disse familier kendte hinanden særdeles godt. Havde først et par familier meldt deres døtre ind i skolen og var blevet tilfredse med undervisningen, kunne man regne med, at der hurtigt ville komme flere elever til.

Skolen fik byens fornemmeste og mest centrale adresse, idet den flyttede ind i lejede lokaler i Palæets vestfløj, altså lige ved torvet. På første sal var der værelser til lærerinderne. De skulle være ugifte og kunne således nøjes med beskedne ydre rammer om deres privatliv. Senere fik skolen også lokaler i hovedfløjen, da vestfløjen ikke kunne rumme de mange elever. I frk. Lønholdts tid havde skolelederen sin lejlighed i vestfløjen. Efter nedlæggelsen af stænderforsamlingerne i 1848 i forbindelse med indførelsen af en fri forfatning havde det store hus levet lidt af en Tornerose-tilværelse bag murene ud imod torvet. Men nu blev Palægården til skolegård, og der kom liv bag de gamle mure.

Palægården som skolegård. Fotograferet af Kr. Hude i 1904. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Skolens pædagogiske linje

Men hvad var det så for en pædagogisk linje, skolekredsen ønskede at fremme? I 1850'erne havde man en anden holdning til begrebet "uddannelse" end i dag. Nu kan man vel nærmest oversætte ordet til "meddelelse af kundskab". Men ordbøger fra samtiden viser, at man dengang lagde mest vægt på ordets endelse, nemlig "dannelse". De tanker, som man konkret gjorde sig i denne kreds, er formuleret i den nye skoles indskrivningsprotokol. Her står der blandt andet: *"Da Barnets virkelige Forædling er vort højeste Maal vilde det maaske være gavnligt, hvis man kunne undgaae de daglige og ugentlige Karakterbøger, thi skjønt disse vel kunne være en Spore for det ærgjerrige Barn, er det dog kun alt for bekjendt, hvor let de vække mindre gode Følelser og selv for den meget samvittighedsfulde Lærerinde er det ofte ikke muligt at undgaae Skinnet af Partiskhed, hvorved Barnets Tillid og Kjærlighed svækkes, og dog er det ene derved, at det bliver os muligt at naa vort Maal."* Det var helt andre tanker end de pædagogiske idéer, der praktiseredes i "den sorte skole" i samtiden.

Undervisningstime i 1. klasse i den private pigeskole. Læg mærke til gymnastikredskaberne. Foto 1904. Roskilde lokallhistoriske Arkiv.

Skoleleder Betty Bruun (1827-1897) som moden dame. Fotograf F. E. Hansen Ca. 1890.

Men ellers var dannelse uden tvivl et nøgleord i frk. Bruuns og frk. Obels skole. Eleverne skulle lige fra første dag lære at føre sig med pli, som det også fremhæves i Lise Nørgaards erindringer fra skoleleder frk. Lønholdts periode. Blandt andet forventedes det, at eleverne nejede, når de passerede en lærerinde. Der er ingen grund til at tro, at pigerne ikke blev opdraget i samme ånd i skolens første år. I det hele taget var det en skole, hvor de gode, gamle traditioner videreførtes – også efter lederskifte på skolen. På et tidspunkt mellem 1860 og 1870 skiltes de to kusiners veje, uvist hvorfor. Betty fortsatte som leder af skolen og flyttede over i en lejlighed i Palæets hovedbygning og kunne nu have sin mor boende hos sig.

Årsberetningen fra 1892

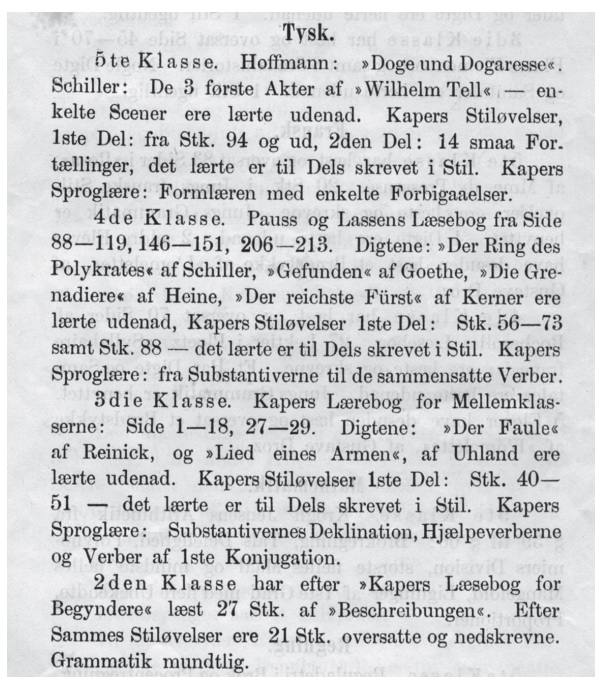
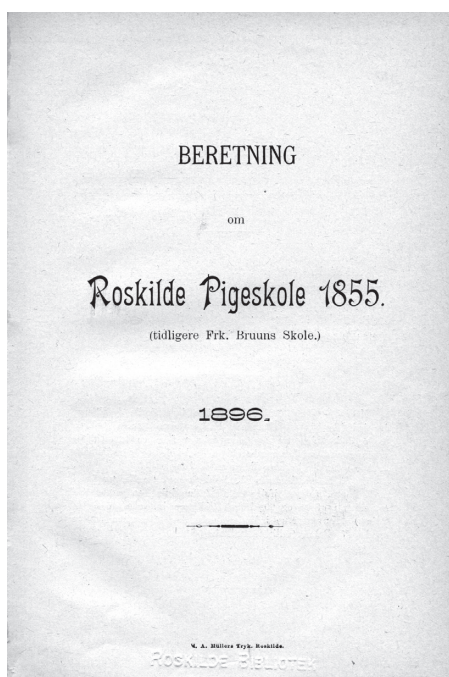
En anden kilde til undersøgelse af skolens forhold er de gamle årsberetninger. Der skulle eksistere årsskrifter lige fra 1872, men det har ikke været muligt at opspore skrifterne fra de første 20 år i de samlinger, hvor man kunne forvente, at de lå. Der er bevaret et enkelt årsskrift fra Betty Bruuns tid som skoleleder i Roskilde lokalhistoriske Arkiv. Det vil vi se lidt nærmere på. Skriftet er fra 1892, frk. Bruuns sidste år på skolen. Den havde på det tidspunkt 62 elever fordelt på 5 klasser. Der var 9 elever i 1. klasse, der også blev kaldt for forberedelsesklassen. Desuden var der 13 i 2. klasse, 15 i 3. klasse, 16 i 4. klasse og 9 i 5. klasse. Der var ca. 12 lærere, inklusive skolelederen selv knyttet til skolen, både mænd og kvinder. De fleste mandlige lærere havde også ansættelse ved andre skoler i byen, især ved katedralskolen, og de underviste i naturfag, regning og matematik. Som sanglærer havde skolen ansat domorganisten, hr. Matthison Hansen. Alle var de gode, solide lærerkræfter. Der undervistes i følgende fag angivet i samme rækkefølge som i beretningen: religion, dansk, historie, geografi, naturlære, naturhistorie, tysk, fransk, engelsk, matematik, regning, skrivning, tegning, håndarbejde, sang og gymnastik, altså en meget bred vifte af fag, der ville være en realskole værdig.

Siden fulgte en oversigt over årets pensum på hvert klassetrin. Pigerne havde religion, dansk og geografi på alle klassetrin. Naturlære, også kaldt for fysik, og matematik var åbenbart for svært at konfrontere små piger med i datiden, så det havde de først i 5. klasse. Men regne skulle de kunne, så det fag havde de ligeledes fra 1. klasse, hvor man lagde vægt på hovedregning. Det hørte med til almindelig dannel-

se at kunne sprog. Derfor blev undervisningen i hovedsprogene anset for særdeles vigtig. Her havde eleverne tysk fra 2. klasse, engelsk fra 3. klasse og fransk fra 4. klasse og resten af skoleforløbet. Af en eller anden grund havde pigerne kun sang i de tre øverste klasser. Hvad de lavede i gymnastik og håndgerning er ikke nærmere specificeret. Det findes der til gengæld så rigelige oplysninger om i diverse erindringer fra piger, der havde det svært med strikkepinde og synål.

Det faglige niveau var således højt med gode lærerkræfter, men sideløbende var det de kvindelige dyder, der blev holdt i hævd. Den sidste skoleleder udtrykte i 1934 skolens grundholdning med disse ord om undervisningens formål, nemlig at den skulle *"yde en god og solid Undervisning med særlig Hensyntagen til Smaapigers Anlæg og hele Indstilling."* Hun præciserede endvidere, at pigerne kunne begynde i skolens børnehave, fortsætte i forberedelses- og mellemskolen for at afslutte med en realeksamen, *"...saaledes at Skolen danner en Enhed uden bratte og enerverende Overgange."* I bedste matedorstil er det typisk for holdningen til piger og kvinder fra de højere sociale lag i gamle dage, ja langt op i 1900-tallet, som dette citat viser, at de så vidt muligt skulle skånes. Piger og kvinder i lavere sociale lag viste man ikke samme hensyn.

Det var naturligvis en betalingsskole. Indskrivningspenge-

Årsberetningens forside 1892 og tyskpensum samme år.

Skoleleder frk. Louise Lønholdt (1863-1939). Ukendt fotograf. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

ne lød i 1892 på 4 kroner. Ellers kostede skolegangen 5 kroner pr. måned i 1. klasse, også kaldt for forberedelsesklassen, og fra 8 til 10 kroner i de højere klasser. Sendte en familie flere søstre til skolen, skulle den ældste betale fuld pris, den/de næste 2 kroner mindre. Piger fra fattige hjem kunne opnå friplads, men det har ikke været særlig morsomt for en fattig pige at gå sammen med en samling overklassepiger iklædt fint tøj. Skulle en elev meldes ud, måtte det ske to måneder forud.

Årsskriftet var samtidig en indbydelse til forældrekrædsen til at overvære den forestående eksamen. Derfor var der på sidste side trykt en oversigt over afvikling af skolens eksaminer. Der var eksaminer på alle klassetrin, men stigende i antal fra klassetrin til klassetrin. Endvidere blev det oplyst, at håndarbejder, tegnebøger og skriftlige arbejder ville være lagt frem de første to eksamensdage, så det var prøvelsernes tid for mange elever.

Hæftet sluttede med en personlig meddelelse fra skoleleder Betty Bruun. Hun skrev: *"Ved det nye Skoleaars Begyndelse, den 31. Maj, overdrages den af Undertegnede siden 1855 bestyrede Skole til exam. Skolebestyrerinde Frk. Louise Lønholdt, i det Haab, at den Tillid, der hidtil har været vist Skolen, maa blive uforandret. Der vil blive arbejdet hen til, at Præliminærexamen med forventet Tilladelse, kan afholdes ved Skolen."* Dengang strakte skoleåret sig fra 1. april til udgangen af marts næste år.

Frk. Lønholdts skole

I forbindelse med frk. Bruuns pensionering i 1892 flyttede hun til København for at nyde sit otium i hovedstaden, men hun døde allerede den 12. februar 1897. Frk. Louise Lønholdt, der nu blev leder af pigeskolen, var ligesom grundlæggeren Betty Bruun opvokset i Roskilde. Hun havde både været elev på skolen og siden en dygtig lærerinde uddannet fra Frk. Zahles Seminarium. Endvidere havde hun ligesom forgængerer taget den nødvendige institutbestyrerindeeksamen. Den nye skoleleder blev hurtigt meget afholdt. Så der gik ikke lang tid, før man kaldte skolen for "Frk. Lønholdts Skole." Hun gik straks i gang med at forberede skolen på at kunne tilbyde sine elever en passende afgangseksamen, der gav adgang til videregående uddannelser - dog under universitetsniveau. Allerede 1896 fik skolen eksamensret. Det betød, at den udbød realskoleundervisning med mulighed for at tage en mellemskoleeksamen efter 9 års skolegang og realeksamen efter 10 års skolegang.

Det var ligeledes i frk. Lønholdts tid, at skolen fik egen

børnehave, så man i god tid inden skolestart kunne forberede de små piger på skolelivet. Kontinuitet var vigtigt i småpigernes liv. Dannelse var en anden betydningsfuld del af skoleundervisningen, men det skulle ikke længere overskygge det faglige i undervisningen. For det var fortsat skolens hovedmål, ligesom det havde været frk. Bruuns, at fremme pigers muligheder for at bruge skolens afgangseksamen som en adgang til erhvervelse af videre kundskaber, gerne en højere uddannelse, som lederne selv havde fået mulighed for.

Skolens sidste tid

I 1924 blev skolen sagt op, fordi politiet skulle have lokaler på Palæet. Netop det år var elevtallet højere end nogensinde, nemlig på 233 elever. Hertil kom 19 fremtidige elever i den tilknyttede børnehave. Trods vanskelige økonomiske vilkår var skolens ledelse opsat på at finde nye lokaler til skolen. Man overvejede flere lokale løsninger, blandt andet garnisonssygehuset. Bestyrelsen endte med at vedtage at bygge en helt ny skole. For at forbedre skolens økonomi blev den i 1925 omdannet til en selvejende institution, så den fik mulighed for at opnå statsstøtte. Byrådet stillede en byggegrund ved Kildehusvej på det gamle Duebrødre Vænge gratis til rådighed. Her opførtes nu en helt ny og moderne skolebygning. Den 1. maj 1926 gik elever og lærere i samlet trop fra den gamle skole på Palæet ud til den nye skolebygning.

Den nye skolebygning på Duebrødre Vænge. Foto: A. Christiansen 1933. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Desværre viste det sig, at skolens elevtal i de kommende år gik ned, i takt med at det offentlige skolevæsen forbedredes. Derfor omdannedes skolen i 1942 til en kommuneskole under navnet Duebrødre Skole. Denne skole blev nedlagt i 1990.

Kilder og litteratur:

Artiklen om skolelederen er blevet til efter en gennemgang af de ældste dele af skolens arkiv og det ældst tilgængelige årsskrift. Hertil kommer slægtshistoriske oplysninger fra Internettet og diverse erindringer fra gamle elever.

Roskilde Købstad. Folketælling 1855, 1860, 1870. Kopi i Roskilde lokalhistoriske Arkiv og Arkivalier Online. Statens Arkiver.

Roskilde Pigeskole af 1855. Skolens arkiv (bl. a. Indskrivningsprotokol). Statens arkiver

Roskilde Pigeskole af 1855. Beretning 1872-1938. Årgang 1892-1938 i Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

Bolt-Jørgensen, Johanne: Roskilde Pigeskole af 1855. Roskilde – Vor by 1934. Flensborgs Forlag. Roskilde 1934, s. 99.

Fang, Lotte: Beboere og besøgende i Palæet 1735-1927. Roskilde Stiftsbog 2005. Specialtrykkeriet. Viborg 2005, s. 49.

Kornerup, Jacob: Fra det gamle Roskilde. En Mindebog ved Arthur Fang. Roskilde 1925. (Om skoleforhold s. 34).

Nielsen, Johanne Harald: Minder fra skolen i Palæet. Jul i Roskilde 1926, s. 24-25.

Nørgaard, Lise: Kun en pige. Gyldendal. København 1992.

Petersen, Elisabeth Irene: Frøken Lønholdts Skole. Jul i Roskilde 1947, s. 23-24.

Prip, Anna (født Smith): Gamle Minder fra Roskilde. Jul i Roskilde 1927, s. 13.

Roskilde Bys Historie. 1850-1970. Bd. 3. Roskilde 1998, s. 146-148 og s. 244-245.

Schmeltz, O. H.: Aarbog til Roskildes Historie 1800-1900. Roskilde 1925.

Skeel, V, s.: Optegnelser om Roeskilde Adelige Jomfrukloster. København 1867.

Tønnesen, Eva: Roskilde Kloster. Foreningen for Bygnings- og Landskabskultur Roskilde. Årsskrift 2004, s. 23-36.

Tønnesen, Eva: Stænderforsamlingen i Roskilde. Historisk Samfunds Årbog 2004, s. 13-34.